

In memoriam

Arvo Valton

14. XII 1935 – 26. VII 2024

Alar Madissoni foto.

Tutvusin Arvo Valtoniga tänu luulele ja selle tõlkimisele. Jah, ta oli suur kirjanik, luuletaja, stsenaarist, osales aktiivselt eestlaste taasiseseisvumisprotsessis ja ka hõimuliikumises jne, kuid minu mällu jääb ta eeskätt soome-ugri kirjanduste eestindaja ja levitajana.

1994. aasta sügisel olin tulnud Komimaalt Tartusse õppima. Arvoga sain tuttavaks 1994. aasta lõpus või 1995. aastal. Kas oli see just meie esimene kohtumine, kuid millegipärast tuleb meelde üks õhtu, kui me olime Eva Toulouze'i kodus Tartus. Eval oli külas neenets Tatva, ja küllap olimegi tema pärast kokku tulnud. Arvot mäletan sellest kohtumisest väga rõõmsameelse ja muheda mehena, kes oskas pisut ka ungari

keelt, vähemalt nii tollane jutt minule mõjus. Ise olin selleks ajaks samuti mõnda aega õppinud ungari keelt ja oli meeldiv, et ka temale polnud see võõras.

Arvol oli plaanis tõlkida ja avaldada soome-ugri luulet eesti keeles. Minusuguseid õppima tulnud noori oli Eestis ka mujalt soome-ugri maadelt, eeskätt marilasi ja udmurte. Nii tahtiski ta ilmselt tõlkida luulet meie abiga ilma vahenduskeeta, otse originaalist eesti keelde, mis on loomulikult väga õige. Minul palus ta teha komi kirjandusele alusepanija Ivan Kuratovi (1839–1875) ja komi teatrile alusepanija Nõbdinsa Vittori (1888–1943) luuletuste reaalseid tõlkeid. Kui nüüd õigesti mäletan, sain ma luuletusi tõlkimiseks ise validagi, lisaks tema poolt antud n-ö kohustuslikele teostele. Üliõpilaspoisina oli selline ettepanek minu jaoks suur au ja ühtlasi tundsin ka suurt vastutust. Esiteks ei ole klassik Kuratovi luule keel kõige lihtsam ja teiseks ei tundnud ma tollal end veel eesti keeles nii kindlalt, kuna olin seda alles õppimas. Selle viimase asjaolu pärast muretsesin väga, sest tahtsin tõlkida tekste võimalikult täpselt. Ent see oli ettepanek, millest ei saanud loobuda. Ega ma tahtnudki loobuda. Tõlkimine aitas mul õppida eesti keelt ja ka paremini õppida tundma oma emakeelki.

Arvo tegi reaalsed luuleks ja 1996. aastal ilmuski raamat “Enne koitu: soome-ugri luuleklassikat”, kuhu peale komi luuletajate mahtusid ka mari klassiku Sergei Tšavaini (1888–1937) ning udmurtide Kuzebai Gerdi (1898–1937) ja Ašaltši Oki (1898–1973) luuletused. Aga sellega asi ei piirdunud. Arvo plaanid olid mastaapsed. See oli alles sarja esimene raamat. Järgnesid uued köited ja iga järgnev luuleraamat kajastas järjest hilisemat perioodi vastavates soome-ugri kirjandustes. Ilmusid “Kevadhommik: soome-ugri luuleklassikat II” (2002) ja “Suvepäev: soome-ugri luuleklassikat III” (2004) ning lõpuks ka uuemat luulet sisaldav “Kuum öö: soome-ugri rahvaste tänapäeva luulet” (2006).

Paralleelselt käivitas Arvo ka teisi sarjasid. Näiteks ilmusid aastatel 1998–2002 köited nelja komi, nelja mari, nelja udmurdi ja nelja mordva naisluuletaja loominguga eesti keeles. Muide Arvo rääkis siis korduvalt, et kaasaegne soome-ugri luule ongi naise nägu. Samuti ilmusid eraldi sarjades väga mitmete soome-ugri autorite luulekogud eesti keeles, siis ka mitmed neljakeelsed (originaalkeeles, eesti, inglise ja vene keeles) raamatud. Eestindajateks olid mõne autori puhul lisaks Arvole ka Leelo Tungal, Jaan Õispuu, Peeter Volkonski jt.

Arvo tõlkis ja avaldas ka soome-ugri rahvaste proosat, näidendeid ja eeposeidki. Ühe näidendi olen tema tellimisel samuti tõlkinud komi keelest eesti keelde. Arvo palvel olen toimetanud komi Kallistrat Žakovi eepose “Biarmia” eestikeelset tõlget, mis on minu meelest hästi õnnestunud nii sisult kui ka rütmilt.

Arvo enda loomingut komi keeles on ilmunud kahjuks vaid üks raamat. Kunagi tõlkisin tema aforisme, miniatuure, jutte ja luuletusi, mis ilmusid 2006. aastal raamatuna “Тэрмасьомөн кайтчём”.

Me ei suhelnud Arvoga väga tihedalt, juhuslikel kohtumistel rääkisime pigem konkreetselt ja helistasime vajadusel. Jutt käis tavaliselt ikka raamatutest ja kirjanduse tõlkimisest. Arvol oli alati mitu asja käsil: uus soome-ugri raamat ilmunud, teine varsti

ilmumas, kolmas tegemisel, neljas ja viies plaanis. Telefonikõnedes või kohtumistel küsis Arvo iga kord, kas mul on juba tema uus raamat olemas. Samuti uuris ta, mida ma parasjagu tõlgin või äkki ise loon (kahjuks ei jõua ma tema moodi tegeleda nii mitme asjaga korraga). Minu üllatuseks ütles ta paar aastat tagasi koguni, et avaldaks heameelega ka minu luulekogu. Viimastel aastatel, kui logistika ida suunas muutus keeruliseks, uuris ta korduvalt, ega mul pole võimalusi või ideid, kuidas saaks tõlgitud raamatud Komimaale vm toimetada.

Viimast korda kohtusin Arvoga 2023. aasta kevadel kirjandusmuuseumis. Kolleeg Sergei Troitskiga olime Hõimurahvaste Programmi toel algatanud soome-ugri kirjanduskohviku (Sergei idee) ürituste sarja, ja 27. aprillil oli sarja esimene õhtu, kus lugesime komi luuletaja Kuratovi üht luuletust ja selle tõlkeid eri keeltesse. Ürituse üheks osaks oli ka kutsutud eksperdi sõnavõtt. Selleks kutsusin ma ei kedagi muud kui Arvot. Ja ta oli lahkelt nõus Tallinnast kohale sõitma. Olin talle äärmiselt tänulik. Pärast kirjutas Arvo mulle, et tublid oleme, et nüüd on selline kohvik ja üritused.

Kokkuvõtteks ütlen, mida olen varemgi mõelnud: kui poleks Valtonit, poleks neid kümneid raamatuid soome-ugri kirjandust eesti keeles olemas. Nüüd teda pole enam...

Puhka rahu, Arvo. Või nagu komid ütlevad – *югыдін да шоныдін!* ('olgu [sul seal] valge ja soe!').

Nikolay Kuznetsov

IN MEMORIAM

Arvo Valton

14.12.1935 – 26.07.2024

Obituary from Nikolay Kuznetsov.